

hatta őt meg így nekünk, ki ugyanazon helyen, ugyanoly behatások alatt élt, tanult, nőtt fel, mint Tompa, s a mellett lelke telve van imádott költőjével. Műve szívből folyt, a szeretet sugalta, azért nem fog nyom nélkül elenyészni! A kik Tompát szeretik, ezt az életrajzot is szívesen fogják olvasni, azok pedig, a kik nem ismerik eléggé, ebből meg fogják őt ismerni és szeretni!

Rácz Lajos.

A metaphysika elemei.

Deussen: Elemente der Metaphysik. 1901.

Hogy korunkban annyian rokonszenveznek a buddhizmussal vagy legalább is a pantheizmussal, annak oka nagy részben abban a befolyásban keresendő, a melyet Kant és Schopenhauer böleselete a XIX. század gondolatirányára gyakorolt. Tudjuk, hogy Schopenhauer Indiából kölcsönzött pantheismusát Kant elméletére alapította, a miből viszont következik, hogy a theismusnak csak akkor szolgáltatunk igazságot, ha a Kant-Schopenhauer-féle ismeretelmélet gyengéit földerítjük. Csak abban az esetben méltathatjuk a Schopenhauer-féle böleselet alapelveinek igazságát is, a mely szerint „a világ akaratnak és képzetnek mondható“.

Schopenhauer böleseletét tehát tovább kell fejtegetnünk, hogy az atheismus világnézetével összeegyeztethető legyen. Erre a feladatra egyetlen akadémia képviselője: *Deussen* kieli tanár vállalkozott „A metaphysika elemei“ cz. művében. 4 részből áll, melynek elseje az ismeretelmélet, másika a természet, harmadika az ästhetika és negyedik a morál metaphysikáját ismerteti. Bennünket az első s a 4-ik rész közelebbről érdekel.

Schopenhauer böleseletének alapgondolata s ebben Kanttal szemben haladás észlelhető, hogy a világ akarat és képzet. Közelebbről az akarat „az élethez való akaratnak“ mondható, s ebben látta Schopenhauer a Kant által megismerhetetlennek tartott „Ding an sich“ lényegét. Helyet keresett tehát annak az ember szellemi lényegében, s az önismereteket összekötötte a világismerettel, vagyis, összekapcsolta Kant ismeretelméletét Fichte akaratelvével. Ezzel Schopenhauer „megtalálta a kulcsot a természet belsejébe, a melyet Kant elzárt a kutató előtt“. Eddig követhetjük a geniális frankfurti böleselet, hogy a világot akaratnak és képzetnek mondotta, s csak az a kár, hogy annak a lényegét egy úttal 3-ik elemi alaptettségként érzetnek nem mondotta. A theismus világnézete ezzel a Schopenhauer-féle fölfedezéssel negyon is összeegyeztethető, a mi azonban csak abban az esetben lehetséges, ha itt nem absztrakt értelem- és akarat fogalmakkal, hanem szervesen összefüggő konkrét tehetségekkel operálunk. Ez alapon akarat és gondolkodás gyakorlati és elméleti cselekvőségnek mondható. Schopenhauer ismerte

föl azt, hogy az isten fogalomra alkalmazva a patheismusnak mélyebb értelme és igazsága van, a mely a theismus által is elsajátítandó, s a melyet Goethe „Gott und Welt“ cz. költeményében eként fejez ki:

Was wär ein Gott, der nur von aussen stiesse,
Im Kreis das All am Finger laufen liesse.
Ihm ziemt's die Welt im Innern zu bewegen
Natur in sich, sich in Natur zu hegen“.

Csak az a pantheismus félre ne ismerje azt, hogy az az immanens világok transcendens erkölcsi személyiség is egyszersmind. Az ugyis kifejezhető, hogy az ősakarát, mint absolut hatalom és értelem a feltétlen összemélyiség. Schopenhauer metaphysikája tehát belvilági és világfeletti istenséget ismer, a melylyel aztán a keresztyén theismus világnézete nagyon is összeegyeztethető. Az ősakarát értelem s mint ilyen, absolut személyiség. Így tanítja ezt a keresztyén istenfogalom is a theismus világnézete szerint.

A mi közelebbről a Schopenhauer-Deussen-féle etikának a keresztyén theismushoz való viszonyát illeti, úgy annak csakis altruistikus (és nem egoistikus) alapon való felfogásáról és értelmezéséről lehet szó. Csak egy ismeretelméleti altruismus vezethet az ethikai altruismus megállapítására. E felfogás szerint a magasztos erkölcsi cél igazsága nem az Énnek, hanem az önzésnek megsemmisítésében, vagyis az akaratú önmeggyőzésben áll. Az altruismus a keresztyénség szerint socialis tekintetben az ember ideálját jelenti. Más ez ideál a buddhismusban, s más a keresztyénségben. Buddha menekül a világból, nincs missziója s hiveitől is a világnak szerzetesi megtagadását kívánja. Ethikája tehát világkerülő, antisociális és egoista jellegű. Egészen más Krisztusnak a világhoz és a társas közösségekhez való személyes viszonya. A legbensőbb testvéri szeretetközösséget hangsúlyozza, s missziója mindeneknek a socialis istenországába való meghívásában áll. A keresztyén ember legfőbb java tehát az isten, a buddhistaé az önző én. Amott subjektivizmus és egoizmus, itt socializmus és altruizmus a vezérlő ethikai alapgondolat. S a legfőbb jónak a legfőbb kötelesség is megfelel. Ez a keresztyén embernél az isten s az ember iránti önzetlen szeretetet, a buddhistanál ellenben: nem szeretni és nem gyűlölni, azaz kioltani a vágyat az emberből. Mig tehát az egyiknek ethikája aktivizmust és örökéletet, addig a másiké örökhalált és quietizmust tanít. A buddhista ethika egyetlen altruista kötelessége a negatív jellegű részvét, mert szerinte „a világ az ősbűn megjelenése“. Krisztus ellenben a bűntől való megváltás örömevangeliumát hirdette. A buddhismus a világmegvetés és világfájdalom szerzetesi evangeliuma, mig a keresztyén ethika szerint a világ az abban lévő bűn daczára az örömök és kötelességek talaja.

De ennek a buddhista pessinizmusnak nem volna helye „a világ mint akarat és képzet“ geniális rendszerében. Maga Deussen is tanítja,

hogyan e földön „az egoistikus életérdeknek a szeretet által való relatív harmonizálása lehetséges“. A buddhizmus felfogása a világról, mint mulandó, szenvedő és bűnös világról túlzott és egyoldalú. Örömei is vannak a világnak, s a részvét örömeikkel is párosul („Mitfreude-Mitleid“). A valódi felebaráti szerint, a ker. ethika felfogása szerint nemcsak „sír a sírókkal“, hanem egyúttal „örül az örülőökkel“. Az emberszeretetet több és pozitívebb valami, mint pusztán csak sopánkodó részvét. A legbensőbb testvéri együttérzés az a cselekedet, a szenvedés és az élvezet alakjában. Az élet folytonos „Selbstbethätigung“, a melynek a szenvedés csak egyik státiója. A Schopenhauer-Deussen féle buddhista eredetű askesis tehát egyoldalú és javítást igényel. Nem az élethez való akarat megtagadásában, hanem annak sokoldalú kifejezésében áll az ember erkölcsi feladata e földön. Az egyéni és társas jólét emelése és fejlesztésére irányuló törekvésünkben áll a felebaráti szeretet igaz lényege.

Schopenhauer bölcsellete tehát Deussen szellemében kiegészítendő, s mint ilyen ismeretelméleti és etikai oldaláról egyaránt a ker. theismussal összeegyeztethető. Schopenhauer bölcseleteinek érdeme az, hogy az emberiséget Kant egyoldalúan absztrakt útjairól a maga legbensőbb lényegének, az akaratnak megvizsgálására irányította, a melynek csak szolgája lehet az értelem a maga kategóriáival. Ez oldalról tekintve Schopenhauer bölcselete s a theizmus között keresnünk kell az összekötő kapcsokat, mert hát a keresztyénység tartalmát tekintve a legkülönbözőbb világnézetekkel is összeegyeztethető. Nincs az emberiség haladását előmozdító az a világnézet, a melynek helye nem volna a ker. világnézetben. A biblia is azt mondja: „Mind a tiétek, ti pedig a Krisztuséi vagytok“.

Örvendünk rajta, hogy a Schopenhauer-féle bölcselethez e pozitívebb méltánylását bemutathattuk. Ha e bölcselethez elhagyjuk az indiai tartalmat, mellőzük annak absztrakt fejtegetéseit és keressük annak a theizmus világnézetével való összekötő kapcsait, úgy e megtisztult alakjában irányítóul is szolgálhat élet- és világnézetünkben elméleti és gyakorlati tekintetben egyaránt.

Eperjes.

Dr. Szilávik Mátyás.

Cleopatra élete és uralkodása.

Írta Bernáth Dezső; Budapest, 1901. Kilián egyetemi könyvkereskedése.

Ára 5 korona.

Cleopatra lelki élete, tetteinek gyökerei s főként szerelme az akkori világ két első férfija Caesar és Antonius iránt a történelemben s a költészetben egyaránt rejtélyes, sokszor érthetetlen, de soha sem közönséges s épen azért mindig vonzó. Egyik felfogás szerint Cleopatra közönséges bujálkodó, másik szerint a tiszta szerelme áldozata; egyszer